

K

atalog zbioru dokumentów pergaminowych
Biblioteki Jagiellońskiej, t. I: Katalog
dokumentów, ss. 690; t. II: Ilustracje i indeks, ss.
159 + 124 ilustr., oprac. Karol Nabiałek, Wojciech
Świeboda, Maciej Zdanek przy współpracy
Ryszarda Tatarzyńskiego, red. Karol Nabiałek,
Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”,
Kraków 2014, ISBN 9788361033820

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie Autorstwa-Bez utworów zależnych 3.0 Polska (CC BY-ND 3.0 PL).

Od dłuższego już czasu najważniejsze polskie biblioteki i archiwa starają się informować potencjalnych badaczy o posiadanych w swoim zasobie rękopisach bibliotecznym, dokumentach czy listach za pomocą różnych publikacji, m.in. drukowanych katalogów. Podobne przedsięwzięcia były podejmowane również w odniesieniu do części zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej (dalej: BJ)¹, jednak dopiero ostatnio ukazało się drukiem opracowanie, dokładnie informujące o przechowywanych w zbiorach tej szacownej księżnicy dokumentach pergaminowych. Z uwagi na fakt, że w przyszłości zapewne analogiczne katalogi dokumentów i listów będą opracowywane również w bibliotekach z naszego regionu, głównie toruńskich, warto już teraz bliżej zapoznać się z konstrukcją tej krakowskiej pracy.

Wydany katalog dokumentów pergaminowych BJ obejmuje cały zbiór dokumentów pergaminowych przechowywany w Oddziale Rękopisów tej księżnicy, liczący 715 dokumentów posiadających sygnaturę. Początki tej kolekcji sięgają przynajmniej XIX w. i początkowo tworzyły ją głównie dyplomy niezwiązane z uniwersytetem, otrzymane w formie darów lub spuścizn, z których w 1872 r. utwo-

¹ Por. *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, vol. 1–10, comp. M. Kowalczyk, A. Kozłowska, M. Markowski, L. Nowak, A. Sobańska, R. Tatarzyński, Z. Włodek, J. Zathej, W. Zega, M. Zwiercan, Wratislaviae 1980–Cracoviae 2012.

rzono osobną grupę w ramach Zbiorów Specjalnych BJ (liczyła ona wówczas 127 dokumentów pergaminowych). Z czasem ich liczba – przede wszystkim dzięki darom, zakupom i innym nabytkom – uległa zwiększeniu (w 1924 r. zbiór ten liczył już 432 pergaminy, a w 1976 r. – 469). Do czasu opracowania recenzowanego katalogu informacje o przechowywanych tu dokumentach (nie zawsze precyzyjne, niekiedy wręcz błędne) znaleźć można było jedynie w katalogu kartkowym obejmującym 589 pozycji, którego opracowanie zapoczątkował Józef Korzeniowski (1905–1919), a kontynuował Władysław Pocięcha (1921–1958). W trakcie przygotowywania niniejszego katalogu do druku w 2009 r. dodatkowo odnaleziono i wyodrębniono 96 dyplomów z tzw. starego zasobu oraz odzyskanych z makulatury, a także 30 dokumentów włączonych do kolekcji później. Zbiór ten nie jest zamknięty i nadal ulega powiększaniu. Najstarszy dokument wystawiony został w 1233 r., a najmłodszy pochodzi z 1938 r. Najwięcej z nich – 439 – wywodzi się ze średniowiecza i XVI w. Analizując je według poszczególnych stuleci, rozkład dyplomów wygląda następująco: 5 jest z XIII w., 63 z XIV w., 1 z XIV/XV w., 205 z XV w., 165 z XVI w., 97 z XVII w., 61 z XVIII w., 104 z XIX w. i 14 z XX w. Zbiór ten jest też mocno zróżnicowany pod względem języka. Większość przekazów została spisana w języku łacińskim – łącznie 582 sztuki, a poza tym 33 w języku polskim, 37 w języku niemieckim (w tym 13 średniowiecznych), 14 w języku rosyjskim, 11 w języku czeskim, 9 w języku francuskim, 2 w języku angielskim, 2 w języku włoskim. Zachowały się też dokumenty dwujęzyczne – 12 w językach łacińskim i polskim, 2 w językach łacińskim i włoskim, oraz 1 w językach polskim i ruskim.

Schemat opracowania recenzowanego katalogu powstał przy wykorzystaniu doświadczeń i rozwiązań zastosowanych przez autorów kilku innych, opublikowanych wcześniej, katalogów podobnych dyplomów, jednak w największym stopniu wzorowano się przy jego przygotowywaniu do druku na doświadczeniach autorów katalogu dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego².

Katalog opublikowany został w dwóch tomach. Tom I zatytułowany jako „Katalog dokumentów” otwiera polski (s. IX–XXXIII) i przetłumaczony na język angielski (s. XXXV–LIX) „Wstęp”, w którym kolejno przedstawiono historię zbioru dokumentów ujętych w publikacji, dokonano ich charakterystyki, omówiono metodę przygotowania katalogu do druku oraz jego budowę. Po wstępach zamieszczono najpierw dotyczący wybranej literatury, źródeł i instytucji „Wykaz skrótów” (s. LXI–LXVII), a po nim kolejno „Konkordancję sygnatur dyplomów ze zbioru dokumentów Biblioteki Jagiellońskiej z ich numerami w katalogu” (s. LXIX–LXXIV) oraz „Wykaz pustych sygnatur” (s. LXXV–LXXVI). Największą część tomu pierwszego (w sumie 675 stron) poświęcono jednak na rzecz najistotniejszą, czyli przedstawienie 715 mniej lub bardziej obszernych not katalogowych, po których dodatkowo zamieszczono „Wykaz dokumentów transumowanych, widymowanych, inserowanych i dopisanych w późniejszym czasie” (s. 679–681), „Wykaz pieczęci przy dokumentach” (s. 683–687) oraz „Wykaz znaków notarialnych” (s. 689–690). Tom II recenzowanej publikacji, zatytułowany „Ilustracje i indeks”, rozpoczyna się obszernym – opraco-

² *Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, oprac. J. Tomaszewicz, M. Zdanek, red. W. Bukowski, Kraków 2004.

wanym przez Karola Nabiałka i Wojciecha Świebodę – skorowidzem obejmującym hasła osobowe i geograficzne, występujące jednak wyłącznie w opisach katalogowych (s. 5–152). Liczby przy poszczególnych hasłach odsyłają korzystających do numerów poszczególnych not katalogu. Po indeksie zamieszczono „Wykaz ilustracji” (s. 155–159), a następnie 124 kolorowe i czarno-białe ilustracje ukazujące kolejno wybrane przykłady stanu zachowania dokumentów według kryteriów przyjętych w opisach, wybrane egzemplifikacje specyficznej formy zewnętrznej tych pergaminów, różne ich rodzaje, najcenniejsze dokumenty ze względu na wiek lub treść, wybrane przykłady zdobień, pieczęci oraz znaki notarialne.

Prace nad tą publikacją rozpoczęto od sprawdzenia i uaktualnienia opisów dokumentów zewidencjonowanych we wspomnianym już katalogu kartkowym (589 pozycji) oraz włączeniu do kolekcji dokumentów jednostek dotąd nieopracowanych, a także nadania im sygnatur. Przy ich opracowywaniu, porządkowaniu i ewidencjonowaniu korzystano niekiedy również dodatkowo z doświadczenia i pomocy wielu doskonałych specjalistów z zakresu nauk pomocniczych historii zatrudnionych w innych instytucjach naukowych Krakowa. Wszelkie informacje dodane przez autorów opisów ujmowano w nawiasy kwadratowe, a cytaty kursywą (z wyjątkiem tekstów przytaczanych w opisie zewnętrznym dokumentów, gdzie zapisywano je antykwą w cudzysłowie).

Układ dokumentów w katalogu jest chronologiczny. Poszczególne opisy katalogowe rozpoczynają się tradycyjnie od rozwiązanej daty (w sekwencji: rok, dzień, miesiąc) oraz miejsca wystawienia, pod którymi – dla umożliwienia sprawdzenia poprawności zaproponowanego rozwiązania – przytaczano oddaną kursywą datację w oryginalnym brzmieniu. Następnym bardzo ważnym elementem noty katalogowej, stanowiącym jej istotną część, jest obszerny regest dokumentu. Opracowywano je w taki sposób, aby w miarę możliwości najpełniej oddać zawartość treściową poszczególnych przekazów (identyfikowano wystawców, odbiorców i inne osoby występujące w dyplomach, podawano ich tytułaturę oraz uwzględniano ich predykaty stanowe i honorowe, a także starano się rozwiązywać wszelkie nazwy miejscowe). Pod regestami zamieszczone zostały listy świadków z konkretnych dokumentów, a pod nimi występujące w przekazach formuły kancelaryjne (np. *relatio*, *ad relationem*, *datum per manus*, *scripsit*, *correxit* i in.) oraz podpisy wraz z podaniem nazwiska, urzędów i godności podpisujących osób. Jeżeli w opracowanym dyplomie znajdowały się również inne dokumenty transumowane, inserowane lub widymowane, to autorzy katalogu również sporządzali ich regesty (wraz z datacją i listą świadków) i umieszczali je poniżej regestu głównego.

Dalej, poniżej regestów usytuowano wyodrębnioną graficznie (mniejszy stopień czcionki) kolejną część noty katalogowej, zawierającą opis zewnętrzny zinwentaryzowanych pergaminów, gdzie podawano informacje na temat ich języka i wymiarów. Następnym punktem tej części noty są skrócone charakterystyki zachowanych pieczęci, informujące o ich właścicielach (z podaniem herbu), wymiarach (w centymetrach), kolorze wosku, sposobie przytwierdzenia do dyplomów oraz stanie zachowania. Dodatkowo – po notach katalogowych – zamieszczono opracowany przez W. Świebodę odrębny „Wykaz pieczęci przy dokumentach”

(s. 683–687). Po opisach pieczęci umieszczono informacje o notach zapisanych na pergaminach (zarówno na stronie głównej, na i pod zakładką, na marginesach, jak też not dorsalnych wraz z ich przybliżonym datowaniem). Część z nich, głównie noty krótkie, znaki oraz dawne sygnatury niezwiązane z BJ – w druku oddano je chronologicznie antykwą i ujęto w cudzysłów – zostały w katalogu przytoczone w całości; pozostałe zostały streszczone. Potem następuje syntetyczna informacja o stanie zachowania każdego dyplomu (w skali od bardzo zły do bardzo dobry), konkretnych uszkodzeniach mechanicznych i biologicznych, a także ewentualnych zabiegach konserwatorskich. W kolejnej części takiej noty katalogowej opisywano zdobienia i charakteryzowano jego cechy zewnętrzne (rysunki, kompozycje dekoracyjne, przy poszytach liczbę kart i sposób ich łączenia, rodzaj oprawy). Po tych informacjach zamieszczono także dane o wcześniejszej edycji (pełnej lub formie ekscerptów lub regestów) danego dokumentu. W następnym punkcie noty katalogowej zatytułowanym „Uwagi” autorzy „Katalogu” dzielili się m.in. wątpliwościami dotyczącymi datacji czy identyfikacji osób oraz zamieszczali inne swoje komentarze dotyczące zawartości treściowej bądź wyglądu dokumentu (np. przywieszonych doń pieczęci). Tu też odnoszono się do ewentualnych dyskusji w literaturze toczonych wcześniej na temat konkretnego dyplomu. W notach tych znajdujemy również element niezbyt często stosowany w podobnych katalogach, czyli informacje na temat proveniencji poszczególnych przekazów (gdy nie udało się jej zbadać, podkreślano że jest ona nieznaną). Dwie ostatnie części not poświęcono na rozważania na temat sygnatur poszczególnych pergaminów – dawnych oraz aktualnej w Zbiorze dokumentów (oddano ją drukiem tłustym).

Przekazy ujęte w recenzowanym katalogu mają bardzo interesującą zawartość treściową. W zbiorze tym wyróżnia się m.in. duża grupa dokumentów z wielu miast polskich i cechów (w tym np. 18 z lat 1396–1774 odnoszących się do Radziejowa, czy 4 z okresu 1569–1633 dotyczących Bydgoszczy), przywileje królewskie oraz dyplomy o nadaniu różnych dóbr, wójtostw i starostw, różnorodne przywileje, dokumenty sądowe, nobilitacji i indygenatu, świadectwa dobrego urodzenia, patenty, prowizje na beneficja kościelne, dyplomy odpustowe, kapłańskie itp. Z terenu Prus Krzyżackich i Królewskich oraz Kujaw w zbiorze tym można spotkać także wzmianki dotyczące wielu innych ośrodków wiejskich i miejskich (Bratian, Brodnica, Brześć Kujawski, Chełmno, Chełmża, Gdańsk, Toruń itp.) czy osób z nimi związanych, stąd każdy badacz zajmujący się przeszłością tego regionu winien przynajmniej zajrzeć do przedstawionej tu publikacji.

Na zakończenie należy podkreślić, że przygotowanie „Katalogu” wymagało od jego Autorów wyjątkowych umiejętności paleograficznych i neograficznych, a także bardzo dobrej znajomości języków, w których wystawiono ujęte w nim dokumenty. Również zastosowana metoda przygotowania go do druku nie budzi wątpliwości; wręcz przeciwnie, opracowanie to w przyszłości winno stanowić pewien wzór dla przyszłych wydawców podobnych publikacji. Należy też podkreślić wysoki poziom naukowy i edytorski opublikowanej książki. Teksty not katalogowych zostały przygotowane do druku starannie i kompetentnie. Uwaga ta dotyczy zarówno redakcji naukowej oraz opracowania wydawniczego, jak i szaty graficznej

obydwu tomów (twarda, dobrze zaprojektowana okładka, przejrzysty układ druku, ilustracje). Publikacja ta w istotny sposób wzbogaca naszą wiedzę o przechowywanych w BJ przekazach historycznych od średniowiecza po wiek XX. Wydanie tego katalogu było bardzo potrzebne i celowe, a sama edycja istotnie rozszerza naszą wiedzę o nie zawsze znane źródła do dziejów Krakowa, Małopolski oraz innych ziem (w tym Prus, Pomorza i Kujaw). Wydaje się, że będzie on w przyszłości bez wątpienia szeroko wykorzystywany przez wielu – nie tylko polskich – historyków, historyków sztuki i bibliologów zajmujących się bardzo różnorodnymi problemami badawczymi.

Janusz Tandecki

Instytut Historii i Archiwistyki,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Institute of History and Archival Science,
Nicolaus Copernicus University in Toruń
Institut für Geschichte und Archivwissenschaft,
Nikolaus-Kopernikus-Universität Toruń
e-mail: tandecki@umk.pl

Nadesłany: 29 IV 2016

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 31 VIII 2016

Zaakceptowany: 9 IX 2016